

de auteur een ander symptoomprofiel bij de risicogroep van alle ouderen met een lage MMSE, ten opzichte van de beide andere risicogroepen. Het enige symptoom dat vaker voorkomt is echter verwardheid, wat nu juist net het symptoom is waarop de risicogroepen zijn geselecteerd.

Na lezing van dit proefschrift kon ik enige teleurstelling niet onderdrukken. De weldoordachte hypothesen, de elegante statistische correctie voor de vele mogelijke confounders en de relativerende opmerkingen in de algemene discussie hebben het gevoel van een gemiste kans niet kunnen wegnemen. Wat de auteur wel heeft aangetoond was al bekend en wat nog niet bekend is (het bestaan van 'organic depression') is met dit proefschrift niet aangetoond. Het lijkt mij de auteur slechts voor een deel te verwijten. De meeste aio's en oio's maken pas kennis met het onderzoek als de onderzoeksopzet al is beschreven en de subsidieaanvraag is gehonoreerd. Dit proefschrift is een van de vele waarvoor geldt dat het geen proeve van bekwaamheid meer is voor het uitdenken en opzetten van wetenschappelijk onderzoek, maar van het kunnen verwerken van data en het bedenken van plausibel klinkende verklaringen. Te veel relativisering is niet altijd goed verenigbaar met de publicatiedruk, en de tijdsdruk van vier jaar, voordat een vervolgopleiding of een uitkering wacht, doet de rest. Dat hiermee interessante vragen zoals in het proefschrift van de auteur niet worden beantwoord, is een treurige consequentie.

R.M. Kok

(psychiater, H.C. Rümkegroep, Zeist)

Zessen, G. van. *Wisselend contact. Seksuele levensverhalen van mensen met veel partners.*

Leiden: DSWO Press, 1995, 230 pag., f 59,95. Proefschrift.

Juist voor de kerstdagen promoveerde Gertjan van Zessen cum laude bij Paul Schnabel op een onderzoek naar heteroseksuele promiscuïteit. Voor het onderzoek, dat plaatsvond aan het Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek (NISSO), zijn 63 mannen en 61 vrouwen uitvoerig geïnterviewd over hun seksuele levensgeschiedenis. De helft van de respondenten is geworven via de advertentiekolommen van dagbladen. Criterium om mee te doen was dat de respondenten in het jaar voorafgaand aan het onderzoek minstens drie seksuele partners hadden gehad. De vragen betroffen situatie in het gezin van herkomst, seksuele ontwikkeling tijdens de puberteit en daarna, huidige promiscue praktijk en veilig vrijen.

In de ondertitel is sprake van levensverhalen. Daarmee plaatst Van Zessen zich in een interessante onderzoekstraditie. Al in de jaren zeventig hebben sociologen vanuit het symbolisch interactionisme de studie van seksuele levensverhalen of scripts voorgesteld. Helaas is dit onderzoek nooit goed van de grond gekomen. Van Zessen levert met zijn dissertatie nu een bijdrage aan de ontwikkeling van het gebied. Alleen heeft hij zich beperkt tot individuele achtergronden, seksuele gedragingen en voorstellingen over seksualiteit, en komen erotische fantasieën in deze studie vreemd genoeg niet aan de orde.

Het boek gaat over promiscue heteroseksuelen. Volgens de auteur is de wetenschappelijke kennis van heterosek-

suele promiscuïteit achtergebleven bij die van homoseksuele. Op grond van eerder grootheidseigenschappen kan hij alleen melden dat er een belangrijk verschil bestaat in de mate van promiscuïteit. De vier procent van de Nederlandse mannen die homoseksueel is, landse mannen die homoseksueel is, heeft volgens hem meer sekspartners gehad dan alle andere mannen samen. Vreemd genoeg stond dat in zijn 'Seksen Nederland' (1991) niet zo onomwonden. Interessant is de vraag wat seks is. Het heeft mij als kenner van de homowereld hogelijk verbaasd dat volgens Van Zessen alleen de cōitale seks ertoe doet. Homomannen neuken, pijpen, likken, rijden en rukken. Heel wat van hen lopen geen enkel risico op HIV-besmetting omdat ze neuken niet geil vinden. Ze gebruiken geen condooms en intresseren zich niet voor veilig vrijen omdat het hun tweede natuur is. In de heterowereld bestaat een grote armoede aan seksuele gebruiken want daar doen ze niets behalve neuken, temminste wanneer ik Van Zessen moet geloven. De enige effectieve manier van veilig vrijen is dan het gebruik van condooms. Sommige respondenten melden ook dat ze om risico's te vermijden niet vrijen wanneer er geen condooms zijn. De vraag naar een omschrijving van seks is ook interessant vanwege Van Zessens uitgangspunt dat het een sociaal fenomeen is. Ik zou graag van hem vernemen hoe hij vanuit deze visie verklaart dat verreweg de meeste Nederlanders denken dat ze heteroseksueel zijn en maar één seksuele techniek goed beheersen terwijl het lichaam zoveel mogelijkheden biedt.

Uit een kwalitatieve analyse van de interviews komt naar voren dat er twee duidelijk te onderscheiden promiscue types bestaan, 'contactgericht' en 'rustelozen'. De eerste in contact met hun partner, staan in contact met hun eigen verlangens en grenzen, en ontdekken en ontwikkelen seksuele wensen samen met hun partner. De rustelozen daarentegen objectiveren hun partner, vermijden emotioneel contact en beleven seks als spanning en noodzaak. Ze zijn in de woorden van Jos van Ussel eng-seksueel. Deze uitkomst veraste de onderzoeker die meer variëteit in de promiscue seks had verwacht. Op veel punten onderscheiden de beide groepen zich duidelijk. Rustelozen koemen vaker uit 'koude' gezinnen, kregen minder voorlichting, waren vaker buitensiaanders tijdens hun middelbare schooltijd en hebben nu meer losse seksuele contacten. Het zijn – zoals te verwachten was – vaker mannen dan vrouwen. Een ander belangrijk verschil dat Van Zessen vaststelt, is de complexiteit en fascinerende inhoud van hun verhalen, waar die van de contactgerichteren bleek bij afsteken.

Van Zessen was eerst van plan de rustelozen 'dwangmatig' te noemen, omdat zij de seks vooral als dwang ervaren. Hij heeft een schaal ontworpen om de mate van seksuele dwangmatigheid vast te stellen. Het blijkt dat de rustelozen daarop hogere scores dan de contactgerichten. Laten we vier van de twaalf elementen van de schaal eens doornemen, zoals 'Je hebt het gevoel dat je seks niet uit je hoofd kunt zelden', 'Je hebt meer zin in seks wanneer je je erg gespannen voelt', 'Als anderen zouden weten hoe je werkelijk denkt over seks, zouden ze dit afkeuren' en 'De manier waarop je met seks omgaat heeft een negatieve invloed op je relaties'. Beide laatste stellingen kennen me weinig te zeggen over de ma-

nier waarop de persoon in kwestie de seks ervaart, maar meer over sociale normen of de houding van derden die de seksualiteit van de respondent zouden afwijzen. De eerste stelling lijkt me een adequate reactie op de overvloed aan seksuele beelden die de media uitstralen en de tweede stelling die in variaties terugkeert een bepaalde maar onschuldige manier van lustbeleving. Tegen andere factoren vallen soortgelijke bezwaren in te brengen. Ze meten van alles en nog wat, maar het is tamelijk willekeurig om na een optelsom tot dwangmatigheid te besluiten.

De schaal die Van Zessen voorstelt om seksuele verslaving te meten, is een zeer onbeholpen middel. De schaal vertaalt het veronderstelde afwijken van sociale normen naar dwangmatigheid en individuele pathologie. Wanneer deze vragen dertig jaar geleden aan homo's waren voorgelegd, zouden de meesten ongetwijfeld zijn ingedeeld bij de dwangmatigen en verder zijn gepathologiseerd. Het verbaast dan ook nauwelijks dat Van Zessen de rustelozen in zijn conclusies op één hoop gooit met daders en slachtoffers van seksueel geweld, pedofielen, sadomasochisten en mensen met andere deviante voorkeuren. De schaal is knullig, maar desondanks liggen de onbetrouwbare uitkomsten ervan ten grondslag aan een discussie over seksuele verslaving.

Over seksuele verslaving is vooral in de Verenigde Staten al enige tijd een levendige discussie aan de gang. Het debat zette in kort na het uitbreken van de Aids-epidemie. Het ging in het begin over homomannen die niet of slecht in staat waren hun gedrag te veranderen en veilig te vrijen. Ze waren 'verslaafd' aan riskant gedrag zoals

neuken zonder condoom. Op Aids volgde daarmee een tweede probleem waar niemand zich tevoren zorgen over maakte. Het idee van seksverslaving past in een hele reeks verslavingen waarbij het opvalt dat mensen vooral aan ongewenst gedrag zoals roken en drinken en zelden aan geaccepteerd gedrag zoals autorijden of wapengebruik 'verslaafd' raken.

Tegenwoordig heeft zich een hele psychotherapeutische industrie rond seksuele verslaving ontwikkeld die bezig is naar Europa over te waaien. Dit boek is er een eerste voorbeeld van. Van Zessen kent kritiek op deze aanpak en theorie, onder andere van Marty Levine en Richard Troiden die de obsessie met seksuele verslaving een verkapte vorm van seksueel moralisme noemen. Janice Irvine heeft in een fraai artikel – dat Van Zessen helaas niet noemt – de vloer aangeveegd met deze nieuwe pathologisering van seksualiteit. Haar conclusie luidt als volgt: 'Sex addiction may be an attractive construction for individuals who feel sexually conflicted, but it implicitly reinforces that sexuality is an essential, dangerous, and even lethal force.'¹

Daar kunnen we Van Zessens studie naast leggen. Volgens hem zit het als volgt in elkaar. Door barre gezinsomstandigheden en eenzaamheid gedurende de adolescentie ontwikkelt de seksualiteit van de rustelozen zich niet gelijkmatig in contact met andere jongeren (één keer verschrijft hij zich lelijk en heeft hij het over gelijkvormig). Tegelijk zien ze seksualiteit als de ideale toegang tot die anderen. Wanneer ze na lange omzwervingen wel tot seksuele interactie komen, is de seks impulsief en uiteindelijk onbevredigend. Want ze zijn niet in staat soepel met die ander

